

УДК 947.7 Іст.Укр.

Люта Т. Ю.

ДО ІСТОРІЇ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ КИЇВСЬКИХ ФЛОРІВСЬКОГО ТА ВОЗНЕСЕНСЬКОГО МОНАСТИРІВ У XVI-XVII ст.

Стаття висвітлює історію землеволодіння двох найстаріших жіночих монастирів Києва: Флорівського на Подолі та Вознесенського на Печерську у XVI-XVII ст., до часу їхнього адміністративного об'єднання у 1712 р.

Найдавніший відомий документ, який стосується історії Флорівського монастиря, - привілей польського короля Сигізмунда II від 17 травня 1566 р. на ім'я київського воєводи князя Костянтина Острозького, в якому жіночий Флорівський монастир надавався київському протопопу Якову Гулькевичу у спадкове володіння. Через 66 років, у часи уніатсько-православних конфліктів, онук Якова - Іван-Богуш Гулькевич-Глебовський з дозволу Петра Могили уступив свої права на володіння монастирем ігумені цього монастиря Агафії Гуляницькій [1] з умовою, що монастир залишиться православним. Досить тривала присутність уніатської адміністрації в Києві - юридично з 1596 по 1637 рік - зумовлювала таке застереження Гулькевича, оскільки на цей час він сам був законником приписної до Києво-Печерського монастиря Слуцької обителі.

Королем Владиславом IV було потверджено права Флорівського монастиря у 1646 р., 27 грудня, із зазначенням права самоуправління монастиря. Як свідчив привілей, Агафія Гуляницька була «законниця регули Святого Василя, визнання греческого...» і таким чином виконала умову надання монастиря. Крім того, в привілеї зазначено діяльність ігумені щодо влаштування та реставрації цього монастиря. Так, зокрема, згадано її попередницю ігуменю панну Ульську, після якої Агафія розбудувала монастир, «випросивши у побожних людей, то и за готовий грош купила пляцов к тому килка» [2]. Згадує про половину двору монастиря, яким оби-

тель володіла навпіл із Стефаном Аксаком, Розвидовський у 60-х роках XVII ст. [3]; біля Житнього торгу «наспротив конвента... двор покойного Стефана, судьи земского, старости острожского».

Перші згадки про Вознесенський на Печерську монастир М. Заревський відносив до 1627 р. Цю дату на зображенні Св. Акилини, виконаному на замовлення Акилини Федорівни, черниці Вознесенського монастиря на Печерську, він бачив у середині XIX ст. на стіні Петербурзької публічної бібліотеки [4]. Цей монастир, за описом «Тератургімі...» А. Кальнофойського 1638 р., мав невелику ділянку землі, на якій стояло кілька споруд: «Посередине того монастиря церква... Неподалік неї студня. Навпроти того девочего монастиря дом для гостей, законников...» [5].

Проте документи з історії володінь Вознесенського монастиря дають змогу встановити іншу картину його минулого. Час об'єднання (1712 р.) Печерського Вознесенського і Подільського Флорівського монастирів приніс досить болісні внутрішні адміністративні зміни, які безпосередньо впливали з політичних проблем, що були пов'язані з діяльністю Івана Мазепи, а головне - з'ясування питання власності на села, якими свого часу володіла мати гетьмана ігуменя Магдалина і на які, в результаті, претендували обидва монастирі. Після смерті у 1709 р. матері гетьмана новою ігуменею стала Марія-Магдалина Мокієвська. В часи її ігуменства провадилася слідча справа про з'ясування права володіння монастиря його колишніми маєт-

ками, свої права на які представив Флорівський монастир. Слідчу справу в Києві в 1715 р. провадив стольник і воєвода князь Д. М. Голіцин [6]. Від імені Флорівського монастиря у справі виступала ігуменя Ангеліна, яка доводила свої права на села Великі й Малі Дмитровичі та Вишеньки під Києвом.

Обидві сторони були «допытаны» і надали для підтвердження своїх прав документи. Зокрема, з Вознесенського монастиря комендантом Печерської фортеці полковником Миколаєм Геренком була взята «скрыня с крепостями» з оригіналами надань та потверджень.

Під час допиту, на якому йшлося про право володіння спірними селами, Магдаліна Мокієвська повідомила, що не знає «с какой причины» її попередниця відібрала ті села у Флорівського монастиря. Проте документи, надані цим монастирем для підтвердження свого права, виглядали сумнівними копіями, хоча й надані Вознесенським монастирем копії (чи були це документи із зазначеної скрині - невідомо) також викликали сумніви у комісії.

Вознесеисський монастир подав копію тестаменту інокіні Феодосії, колишньої дружини київського полковника Павла Яновича (Івановича) Хмельницького, на підставі якого село Дмитровичі передавалось у володіння Вознесенського монастиря на помин душ цього подружжя.

Як зазначала комісія, полковник був «сродником» гетьманові Богданові Хмельницькому. Розвідки з історії роду Хмельницьких [7] свідчать про те, що згаданий Павло Янович Хмельницький (Яненко) був небожем гетьмана і обіймав посаду київського полковника у 1654-1656, 1657-1659 рр. (помер після 1678 р.). Його донька (і, очевидно, Феодосії її світське ім'я не відоме) була дружиною гетьмана Петра Дорошенка.

На підтвердження належності Дмитровичів до Флорівського монастиря інокіні на чолі з ігуменею Ангеліною подали копію універсалу самого гетьмана Богдана Хмельницького, в якому йшлося про обов'язкове виконання підданими села повинностей щодо Флорівського монастиря під страхом «караня на горло». Текст універсалу підтверджувався (теж копією) грамотою царя Олексія Михайловича. Однак саме ця грамота містила дипломатичну помилку, а дописка до її тексту остаточно вказувала на її фальшиве походження: «На подлинной великого государя жалованной грамоте на заде (тобто зі звороту.- *Т. Л.*) подписано: "Божию милостию великих Государь Царь и Великий Князь Алексей Михайлович всея Великия и Малыя и Белья России самодержец"». Натомість збереглася оригінальна грамота Олексія Михайловича від 31 грудня 1659 р. флорівської ігумені Євпраксії на с Ходосівку [8].

Флорівський монастир також на доказ своїх прав пред'явив універсал гетьмана Юрія Хмельницького 1660 р. ніби на підтвердження згаданого універсалу Б. Хмельницького, оригінал якого не зберігся.

У відповідь Вознесеисський монастир підтвердив тестамент Феодосії також універсалом Юрія Хмельницького так само від 1660 р. і теж у копії. Текст документа свідчив про те, що Дмитровичі свого часу були у володінні Гуляницьких. Окрім того, Павло Янович Хмельницький ще володів селами Бугаївкою, Берковим, Мошнами, Борщовкою та кількома дворами «в Києве стоячими». Перші два (Бугаївка та Беркове) значилися як такі, що ними Б. Хмельницький розрахувався з небожем за позичені вісім тисяч злотих. До часу Б. Хмельницького ці села належали Грузевичам [9]. Вдова Павла Яненка (Хмельницького) віддала після смерті чоловіка це село Вознесенському монастиреві [10]. Той факт, що село Бугаївка з присілком Берки згодом дійсно було власністю Вознесенського монастиря, підтверджує грамота царів Івана, Петра та царівни Софії, в якій, крім згаданих сіл, значаться Ходосівка, Підгірці, Іванків, Бзов. До цього ж монастиря приписувався також Глухівський Преображенський монастир з маєтком у с Березове у Глухівському повіті та млинами на р. Єсмані, яким володів «бывший гетман Ивашка Самойлов». Згадане у грамоті с. Підгірці, яке налічувало 6 димів, надала ігумені Вознесенського монастиря Устинії Соколовській «пані Івановая Лозчиная, писаровая киевская» близько 1607 р. [11]. 1648 р. Б. Хмельницький видав універсал монастиреві з підтвердженням права на це село [12]. Іваном Виговським село було відібране від монастиря у власне володіння, хоча згодом повернуте [13]. Приписка до оригіналу грамоти Івана, Петра та Софії, виданої ігумені Серафимі, свідчить про те, що на підставі Глухівських статей монастир мав володіти «чем владел впрעדь» [14].

Ходосів (Ходосівка) був потверджений Вознесенському монастиреві царською грамотою [15] від 5 липня 1692 р. Нею ж були закріплені села Сеньківка та Русанів [16], куплені Марією-Магдаліною Мазепиною, на «котрих були построены немалым коштом млины». Крім того, універсал гетьмана Мазепи від 1 грудня 1687 р. затверджував за монастирем села Підгірці, Беркове, Іванкове, Бузове, що було підтверджено ще царською грамотою від 27 січня 1688 р.

Таким чином, на початок XVIII ст. Вознесеисський монастир володів Підгірцями, Ходосовим, Бугаївкою, Іванковом, Бзовом, Сеньківкою, Русановим, Ханбековим і с Берками (Беркове) (були надані згаданою Феодосією Хмельницькою монастиреві у 1652 р.) [17]. Рішення комісії щодо с Дмитровичів визначало його у власності Флорів-

ського монастиря, а не Вознесенського. Головним аргументом слідчих було «определение - которая крепость явится старее - та и правее». Звідси - копія (?) універсалу Б. Хмельницького була визнана за дійсну.

Флорівський монастир отримав 11 травня 1663 р. потвердження на володіння селами Дмитровичами та Вишеньками від гетьмана Павла Тетері, однак 15 лютого 1671 р. гетьманові Дем'яну Многогрішному довелося ще раз потверджувати власність монастиря на кунічників, що сиділи в кількох хатах. Загальна картина руїни монастир-

ського господарства на той час яскраво проявляється у фрагменті тексту універсалу: «...але закаменелое справует сердце, которое бачучи паненского монастиря киевского Святых мученик Флора и Лавра убозство, не только абы мели для своео души спасеня ратовать его в недостатках, але еще сами там до знищеня святого места того зостают поводом» [18].

Проте адміністративне об'єднання цих монастирів позбавило сенсу цю юридичну дискусію, оскільки залишило за Флорівським монастирем усю власність обох монастирів.

1. *Закревський М.* Описание Киева.- М., 1868. Автор пише її прізвище подвійно: то як Гуляницька - с 471, то як Гуменицька - с 866, посилаючись на видання «Черноморская Николаевская пустынь. Издание преосвященного Филарета. Харьков, 1856 г.». Очевидно, це родичка ніжинського полковника Івана Гуляницького,- вона ж 1 березня 1655 р. подарувала до Спаського собору Межигірського монастиря Євангеліє у золочених шатах, два напрестольні хрести, три срібні лампади та кадило, а також 2 тисячі черв'яків та село Яблунове. Наведені документи Закревський узяв з публікації П. Г. Лебединцева у «Трудах Киевской духовной Академии» за 1860 р.- Кн. 1, с. 255-264, застерігши їхнє неправильне прочитання та копіювання.
2. Там само.- С. 866.
3. Там само.- С. 867. Посилання на «Описание Кисво-Софийского собора. Прибавление,- С. 31».
4. Там само.-С. 135.
5. Київ. Історичний огляд. (Карти, ілюстрації, документи).- К., 1982.-С 45.
6. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі - ЦДІАУК).- Ф. 167.- Оп. 1.- Спр. 5.
7. *Дашкевич Я. Р.* Клан Хмельницьких - легенда чи дійсність? // Україна в минулому- К.-Л., 1992- Вип. 2- С. 43; *Каманин И.* Догадка о происхождении Богдана Хмельницкого из среды киевских мешан // ЧИОНЛ - Кн. XII.
8. ЦДІАУК - КМФ 9.- Оп. 3,- Спр. 58.
9. Історія роду Грузевичів та перипетії щодо доказів їхнього шляхетського походження чудово висвітлена у праці: *Н. М. Яковенко.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна).- К., 1993. - С 227-228.
10. *Шамрай С.* Київська сотня на Гетьманщині // Київські збірники історії, археології, побуту й мистецтва.- К., 1930.- С. 261-262. Називає власником Флорівський монастир, маючи на увазі об'єднання монастирів.
11. ЦДІАУК. Ф. 167,- Оп. 1.- Спр. Іг, а також: ф. 59.- Оп. 1.- Спр. 968.- Арк. 10-14. *Ėrodla dziejowe...* Т. XX.- S. 72. *Шамрай С.* Київська сотня на Гетьманщині II Київські збірники історії, археології, побуту й мистецтва.- К., 1930.- С. 261-262. Подає інформацію про те, що Підгірці були у власності монастиря з 1624 р., хоча із застереженням. Іван Лозка з 1628 р.- київський підчаший.
12. ЦДІАУК - КМФ9- Оп. 3 (Зібрання колишнього Ленінградського відділення Інституту історії АН СРСР).- Фонд Київської казенної палати,- Спр. № 1.
13. Акты, относящиеся к истории Западной России (далі - АЗР).- Т. V- № 25.
14. ЦДІАУК.- Ф. 128 Києво-Печерська лавра.- Оп. Грамоти- Спр. 22.15. ЦДІАУК. КМФ9.- Оп. 3.- № 58.
15. Там само.- № 86.
16. *Закревський Н.* Вказ. праця.- С. 871.
17. *Шамрай С.* Вказ. праця.- С. 265. Тут він згадує свідчення Рум'янцівського опису про межування 1734 р., яке було здійснене між лаврськими Васильківськими ґрунтами та Вознесенським Ханбековим на основі межувань 1576 і 1586 р. Звідси найраніша згадка про Вознесенський монастир.
18. АЗР.-Т. 5.-№83.

T. Yu. Lyuta

FOR THE HISTORY OF LANDOWNERSHIP OF THE KYIV ST. FLOUR'S AND ASCENSION CLOISTERS IN 16th-17th c

The article deals with the history of landowner ship of the two most ancient Kyiv nunneries, St. Flour's at Podil and Ascention at Péchersk, in 16th-17th c, up to the date of their administrative amalgamation in 1712.